

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA YUKLAMALARNING QIYOSIY TADQIQI

*Xaydarov Bekzod Shaxobidinovich,
Qo'qon DPI magistranti*

Hozirgi o'zbek tilidagi barcha so'zlar leksik-semantik, morfologik va sintaktik tamoyiliga tayangan holda so'z turkumlariga ajratilgan. So'zlarning leksik-semantik, morfologik va sintaktik tamoyiliga ko'ra guruhlariga ajratilishiga so'z turkumlari deyiladi. Shunga ko'ra so'zlar quyidagi 2 guruhga bo'linadi:

1. Mustaqil so'zlar: Ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish. Mustaqil holda leksik ma'no ifoda eta oladigan, biror morfologik shaklda kelib, gap bo'lagi vazifasini bajaradigan so'zlarga mustaqil so'zlar deyiladi.

2. Mustaqil bo'lmagan so'zlar: yordamchi so'zlar, modal so'zlar, undov va taqlid so'zlar

Yordamchi so'zlar: ko'makchi, bog'lovchi, yuklamalar. Ular leksik ma'no ifoda etmaydi va gap bo'lagi vazifasini bajarmaydi. So'z va gaplar orasidagi munosabatni belgilaydigan yoki ularga qo'shimcha ma'no qo'shadigan so'zlarga yordamchi so'zlar deyiladi.

Modal so'zlar. So'zlovchining aytilayotgan fikrga bo'lgan turli munosabatni bildiradigan so'zlar deyiladi. Modal so'zlar yuklamalar singari modal ma'no ifodalash uchun xizmat qiladi, lekin yuklamadan farqli ravishda gapda gap bo'lagi, butun bir gap tarzida kela oladi. Modal so'zlar biror so'zning atamasi emas.

Undov va taqlid so'zlar. Undov so'zlar so'zlovchining his-hayajonini, buyruq-xitobini bildirsa, taqlid so'zlar turli tovush, shu'la-harakat, holat kabilarga tovush orqali taqlidni bildiradi. Undov va taqlid so'zlar gap bo'lagi sifatida ham qo'llaniladi. Lekin, mustaqil so'zlar kabi biror hodisaning atamasi, nomi bo'la olmaydi. Shuning uchun undov va taqlid so'zlar ham alohida guruhni tashkil etadi.

Yordamchi so'zlarga ko'makchilar, bog'lovchilar va yuklamalar kiradi. Yordamchi so'zlarning funktsional belgisi "bog'lash"dir. Shu belgi asosida ko'makchi, bog'lovchi, yuklamalar so'z va gaplarni bir-biriga bog'lash uchun xizmat qiladi.

So'z yoki gapga qo'shimcha qism sifatida qo'shilib keluvchi va ularga qo'shimcha ma'no yuklashga yordam beruvchi birliklar "yuklamalar" deb ataladi.

O'zbek tilida yuklamalar grammatik ma'no anglatib, leksik ma'no anglatmasada, oltita ma'noviy guruhga bo'linadi. Yuklamalar ayrim so'zlarga (ya'ni, gap bo'laklariga) yoki gapga qo'shilganda anglatadigan ma'nolariga, ko'rinishi va yozilishiga qarab bir-biridan farqlanuvchi oltita ma'no turidan iborat. Ularni so'z va qo'shimcha ko'rinishida bo'lishi, so'zga qo'shilib, ba'zilar so'zdan chiziqcha yordamida ajratib yozilishi 1-jadvalda keltirilgan.

Ingliz tilida yuklamalar quyidagi guruhlariga bo'linadi:

1. Ayiruv-chegaralov yuklamalari (Limiting particles);
2. Kuchaytiruvchi yuklamalar (Intensifying particles);
3. Inkori yuklamasi (Negative particle);
4. Fikrni to'ldirishga chorlovchi yuklama (Additive particle);
5. Ingliz tilida biriktiruvchi yoki umumlashtiruvchi (Connecting particles).

Bu yuklamalar turi 2-jadvalda keltirilgan.

Ayiruv-chegaralov yuklamalari (Limiting particles) faqat va yolg'iz, shunchaki ma'nolarida qo'llanib, gapdagi ma'lum so'zni ajratib, chegaralab ko'rsatishga xizmat qiladi. Masalan: "Jane *only* wants to visit her sister".

1-jadval

O'zbek tilidagi yuklamalar						
№	Ma'no turlari	Mazmun mohiyati va vazifasi	Ko'rinishiga ko'ra turlari		Yozilishiga ko'ra turlari	
			So'z yuklamalar	Qo'shimcha yuklamalar	So'zga qo'shib yoziladigan yuklamalar	So'zdan so'ng (-) qo'yib yoziladigan Yuklamalar
1.	So'roq-taajjub yuklamalari		-	-mi, -chi, -a, -ya	-mi	-chi, -a, -ya
2.	Kuchaytiruv-ta'kid yuklamalari		axir, hatto, hattoki, nahot, nahotki, ham, g'irt	-u, -yu, -ku, -da, -oq, -yoq	-oq, -yoq	-u, -yu, -ku, -da
3.	Aniqlov yuklamasi		naq, xuddi, qoq	-ki, -kim	-ki, -kim	-
4.	Ayiruv-chegaralov yuklamasi		Faqat (yolg'iz)	-gina (-kina, qina)	-gina (-kina, qina)	-
5.	Imkor yuklamasi		na-na, hech, sira	-	-	-
6.	Gumon yuklamasi		-	-dir	-dir	-

(Tarjimasi: "Jeyn *faqat* singlisini ziyorat qilishni xohlaydi").

Kuchaytiruvchi yuklamalar (Intensifying particles) hatto, hattoki, nahotki, axir, ham ma'nolarida qo'llaniladi. Masalan: "Jane has *just* to buy flowers". (Tarjimasi: "Jeyn *axir* gul sotib olishi kerak").

Fikrni to'ldirishga chorlovchi yuklama fikrni to'ldirish uchun yana nima qo'shish mumkinligini so'rash uchun qo'llaniladi. Shuning uchun u qatnashgan gaplardan so'ng ko'pincha so'roq belgisi (?) qo'yiladi. Masalan: How *else* did you speak to?. (Tarjimasi: "Siz *yana* qanday gaplashdingiz?").

Inkor yuklamasi hech, sira, yo'q ma'nolarida qo'llaniladi. Masalan: "There was not a single car available for rent". (Tarjimasi: "Ijaraga olinadigan birorta ham mashina *yo'q* edi").

2-jadval

Type of Particle	Particle
Limiting particles	Only just but alone merely solely barely, etc.
Intensifying particles	Simply just only yet quite even still exactly right precisely
Additive particle	Else
Negative particles	No not never
Connecting particles	Too, also as well, either

Biriktiruvchi yoki umumlashtiruvchi yuklamalar o'zbek tilida yo'q. O'zbek tilida bunday yuklama turi na...na shaklida uchraydi. Masalan: "Neither he nor I liked the game". (Tarjimasi: "O'yin na unga, na menga yoqdi").

O'zbek tilida yuklamalar ko'rinishiga ko'ra ham so'z, ham qo'shimcha ko'rinishida mavjud bo'lsa, ingliz tilida ular faqat so'z ko'rinishida uchraydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Turniyozov N., Rahimov A. O'zbek tili. Ma'ruzalar matni. Samarqand, 2006.
2. Hajiyeve I. The Status of Particles in Modern English. International Journal of Computers. Issue 4, Volume 3, 2008.